

Зіменок С. А., Кофан І. М.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Визначення сутності критичного мислення та необхідність формування його у школярів

Мислення для школярів є визначальним у системі інших психічних функцій. Мислення є предметом вивчення ряду наук: філософії, логіки, психології, педагогіки і тому має безліч визначень в залежності від точок зору наук, які вивчають цей процес. Перше історичне звернення до категорії «мислення» зустрічається в V ст. до н.е. у філософських поглядах глави Елейської школи Парменіда. Згідно його філософської позиції, мислення – це здатність досягати єдності у несуперечливих формах, результат мислення – знання (episteme).

А.Г. Маклаков визначив мислення як «вищий пізнавальний психічний процес, суть якого – породження нових знань на основі творчого відображення і перетворення людиною дійсності». А.Н. Леонтьєв визначає мислення як «процес свідомого відображення дійсності в таких об'єктивних її властивостях, зв'язках і відносинах, в які включаються і недоступні безпосередньому чуттєвому сприйняттю об'єкти». С.Л. Рубінштейн розглядає процес мислення як аналізування та синтезування того, що виділяється аналізом; далі слідують абстракція і узагальнення, що є похідними від них. Рене Декарт ще в XVII столітті міркував про те, як процес мислення впливає на життя людини. Його висловлювання: «Тільки мисляча людина по-справжньому живе» не втрачає свою актуальність. Він вважав, що людина повинна ставити під сумнів все те, що бачить, чує.

В античній філософії за часів Сократа, Платона люди намагаючись знайти істину звертались до філософії критицизму, намагаючись пізнати себе і навколишнє середовище, розвивалось аналітичне, критичне мислення. У філософських працях Сократа, Платона, І. Канта мислення розглядається як особлива форма пізнавальної активності, що передбачає можливість фіксації знань засобами мови і спадкоємність знань від покоління до покоління. Ідеї

критичного мислення ведуть до «сократичного» методу навчання через серію питань, що стимулюють діалог, який вчить логічно вивіряти свої думки і оцінювати їх достовірність, а також розвиває навички незалежного мислення.

Серед дослідників, які займалися питаннями критичного мислення з філософської, психологічної та педагогічної точок зору можна відзначити таких дослідників як Е. де Боно, Дж. Дьюї, М. Ліпман, Д. Халперн, Д. Клустер, Р.Х. Джонсон, П. Фрейре, Дж. Стіл, Д. Спіро, К. Меридіт, Ч. Темпл.

Термін «критичне мислення» належить саме американському філософу-прагматику Джону Дьюї, який його вперше використав в 1910 році в книзі під назвою «Як ми мислимо» (вперше видану російською мовою вже в 1919 році під назвою «Психологія і педагогіка мислення»

Дж. Дьюї вважав, що критичне мислення є кінцевою інтелектуальною метою освіти, формується в процесі шкільної освіти і має цінність як для окремої особистості, так і для всього суспільства в цілому. Він називав феномен критичного мислення «рефлексивним мисленням» і визначав як активний, наполегливий та ретельний розгляд людиною власних переконань, поглядів або певних знань з урахуванням підстав, на яких вони базуються, та подальших висновків, які вони дають змогу зробити. Дьюї вважав, що активним процес мислення є, якщо ви думаєте про себе і для себе, самостійно формуєте запитання, а не просто отримуєте пасивно інформацію.

Дж. Локк у «Другому трактаті про правління» (1689) стверджує: слід приймати дітей як розумних істот, і батьки повинні, перш за все, виховати в них звичку мислити раціонально і вміння міркувати, а не просто запам'ятовувати набір заборон. Освіта – це виховання чесноти і необхідно прищепити дітям критичне мислення, спочатку навчити дітей, як вчитися і отримувати задоволення від навчання.

Американський дослідник, педагог Роберт Х. Енніс розглядає критичне мислення як «розумне рефлексивне мислення, зосереджене на прийнятті рішення, у що вірити або як вчиняти»

Значний внесок у розвиток теорії критичного мислення внесла Д. Халперн, відомий американський психолог, опублікувавши свою роботу «Психологія критичного мислення». На думку Д. Халперн, це таке мислення, до якого «вдаються при вирішенні завдань, формулюванні висновків, та прийнятті рішень». Вона виділяє якості особистості, що володіє критичним мисленням: готовність до планування; гнучкість (сприймати ідей інших, не виносити судження без детального опрацювання); наполегливість; готовність виправляти свої помилки, усвідомлення (вміння спостерігати за собою в процесі розумової діяльності, відслідковувати хід міркувань); пошук компромісних рішень (прийняті рішення повинні сприйматися іншими людьми).

Засновник Інституту Критичного мислення М. Ліпман визначав критичне мислення як кваліфіковане, відповідальне мислення, яке виносить правильні судження, тому що воно засновано на критеріях, саме себе виправляє (самовдосконалюється) і враховує контекст. Результатом критичного мислення є судження. Він пропонував переорієнтувати навчальний процес зі стандартною парадигми передачі готових знань на рефлексивну парадигму критичної практики. Основна відмінність навчання в рефлексивній парадигмі полягає в тому, що клас перетворюється в співтовариство дослідників, які разом з учителем міркують про світ, усвідомлюючи знання про нього як, невизначене і загадкове. Фокус освіти спрямований не на поглинання інформації, а на досягнення внутрішніх відносин досліджуваних об'єктів. Навчання в такому випадку здійснюється у формі діалогу. На думку М. Ліпмана, учні повинні робити те ж, що і вчені, якщо ми хочемо навчити їх мислити самостійно. "Ми ж, – стверджує він, – навпаки, штовхаємо їх на вивчення кінцевих продуктів наукових відкриттів; відкидаємо сам процес і фіксуємо тільки результати". Він переконаний, коли проблема не прощупується самостійно, не зачіпає якісь інтереси або мотивації, таким чином учень лише пасивно отримує готові знання.

Необхідність формування в учнів критичного мислення доводять вітчизняні вчені В. Кремень, О. Пометун, О. Тягло, О. Чуба. Вони зазначають, що розвиток

критичного мислення школярів є умовою досягнення якісної освіти в Україні, забезпечення рівня освіти провідних держав сучасного світу. Здатність людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події і оцінювати їх, приймати ретельно обдумані, зважені рішення стосовно будь-яких думок і дій, так визначав критичне мислення О. Пометун. Критичне мислення за О. Пометун – окремий тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю та передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти.

Таким чином, проаналізувавши різні джерела можна зробити висновок, що єдиного визначення феномену критичного мислення не існує, а всі вони взаємодоповнюють один одного.

Література

1. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення / Метью Ліпман // Вісник програм шкільних обмінів. – 2006. – № 27. – С. 17-23.
2. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен / О. І. Пометун // Український педагогічний журнал. - 2018. - № 2. - С. 89-98.
3. Соріна Г. В. Критичне мислення: історія та сучасний статус / Г. В. Соріна // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2003. – № 6. – С. 97–110.
4. Стенберг Р. Типи мислення: шляхи до розуміння способу дії учнів / Р. Стенберг // Рідна шк. – 2001. – № 4. – С.75–76.
5. Тягло О. В. Критичне мислення: навч. посібник / О. В. Тягло. – Х. : Основа, 2008. – 187 с.
6. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.